

	tab. 4 (s. 80/81)	„Zestawienie tenut” (s. 197 - 198)	„Wykaz tenut” (s. 199 i n.)
Chęciny	miast 2/wsi 20	2/20	2/17 (1517)
Korczyn	2/35	3/49	3/49 (p.1549)
Wielkorzady	5/10	8/19	8/19 (1541)
Przedecz	2/13	3/18	3/18
Sochaczew	1/7	2/15	1/25 (1533)

W podsumowaniu „Zestawienia” uzyskujemy następujące cyfry: ogółem 134 miasta i 1257 wsi. Nie jest to — jak stwierdziliśmy — liczba osiadłości objętych „Wykazem”. Przytoczone dane nie przedstawiają również stanu domeny z roku 1555 (tab. 4) ani z 1562 r. (tab. 10). Cóż zatem ilustrują?

W innym przypadku wyraźnie widać brak uzgodnienia danych zestawianych w różnych tabelach: z tab. 8 dowiadujemy się, że dochodowość dla skarbu tenuty nieszawskiej rocznie wynosiła 200 zł (1562 r.), ale średnia dochodowość tej samej tenuty z lat 1556 - 1566 wynosi 0 zł (tab. 13). Zgodnie z informacją „Wykazu tenut” Nieszawa była w latach 1550 - 1562 wydzierżawiona za niezmiennym rocznym czynszem 200 zł (s. 220). Mimo uwagi tamże: „brak wpłat”, nie możemy usunąć sprzeczności, gdyż dane z tab. 8 i 13 wykluczają się nawzajem.

Zauważmy jeszcze, że poszczególne tabele wymagają pewnego uzupełnienia. W tab. 4 brak tenuty Niepołomickiej, która w 1555 r. znajduje się w zarządzie do wiernych rąk (według „Wykazu tenut”). W tabeli tej niesłusznie natomiast znajdujemy Sanok, ponieważ w 1555 r. tenuta ta znajdowała się w użytkowaniu królowej Izabeli Zapolyi, a dwie inne tenuty (Wieluń, Radomsko), w taki sam sposób dzierżone przez Izabelę, umieszczono w tab. 5, zawierającej zestawienie tenut w nieodpłatnym użytkowaniu donatariuszy. Według „Wykazu tenut” w tab. 4 powinny znaleźć się jeszcze tenuty Świecie i Golub. A nie ma!¹¹

Spśród poczynionych uwag na dokonywaną już wcześniej pozytywną ocenę pracy nie mogą wpływać wytknięte usterki, dotyczące tak terminologii, jak i rozumowania prawniczego. Utrudniają one w pewnym stopniu lekturę monografii, zmuszając czytelnika do samodzielnego rozwiązywania wątpliwości. Podobny charakter mają niejasności językowe (co to np. „proweniencja praktyczna nadań”, s. 101). Natomiast błędy w tabelach i „Wykazie tenut” można uznać za nie wpływające na dokonane przez Annę Sucheni-Grabowską ustalenia o charakterze ogólnym. Jednak wydaje się, że przed wykorzystaniem zestawień dla badań szczegółowych (np. regionalnych), niezbędna będzie weryfikacja zestawionych tam danych.

JACEK S. MATUSZEWSKI (Łódź)

Barbara Smoleńska, *Struktura i funkcjonowanie zarządu dóbr wilanowskich (1800 - 1864). Studium z zakresu organizacji zarządzania w rolnictwie*, Poznań 1975, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ss. 216 (w tym 4 mapy) + 3 schematy organizacyjne + 2 tabele nlb., Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie, t. 6.

Historia administracji, rozumiana jako historia administracji publicznej, na tyle już zarysowała w wielu krajach, także w Polsce, swą odrębność, iż można ją uwa-

¹¹ Zupełnie niezrozumiałym utrudnieniem dla czytelnika jest ustawiczne zmienianie kolejności poszczególnych dzielnic w sporządzanych zestawieniach. Np.: tab.

zać za osobną dyscyplinę naukową. Zwraca się jednak uwagę na to, że obok historii administracji powinna wykrystalizować się pokrewna jej dziedzina, mianowicie historia organizacji; jej stosunek do historii administracji odpowiadałby stosunkowi, jaki ukształtował się między nauką organizacji i kierowania a nauką administracji¹. Dyscyplina taka jeszcze nie powstała, choć coraz więcej jest — w skali światowej, bo raczej nie w naszym kraju — prac, które trzeba by było do niej zaliczyć. W tradycyjnym podziale dyscyplin prace takie zaliczane są do historii gospodarczej, do socjologii bądź nawet, jak recenzowana praca, do historii techniki. Ogólnie rzecz biorąc, dość dobrze są zaawansowane tylko badania nad organizacją i kierowaniem wielkimi dobrami ziemskimi; pewne osiągnięcia posiada w tej dziedzinie także nasza nauka, a niewątpliwie będzie je można uznać za jeszcze większe po ukazaniu się niniejszej książki. Dzieje zarządzania przemysłem doczekały się natomiast, jak dotąd, tylko nielicznych opracowań².

Do — nieistniejącej jeszcze, lecz krystalizującej się, jak wszystko na to wskazuje — nauki historii organizacji zakwalifikować też można prezentowaną monografię dr B. Smoleńskiej, pracownika naukowego Biblioteki Narodowej. Autorka postawiła sobie za cel zbadanie struktury i mechanizmu funkcjonowania aparatu zarządzania w wielkich dobrach ziemskich u schyłku feudalizmu na przykładzie należących do rodziny Potockich dóbr wilanowskich. Podstawę materiałową pracy stanowiły przede wszystkim, sumiennie zebrane i wyzyskane, źródła rękopiśmienne; w dotychczasowych opracowaniach z tej dziedziny zagadnienia organizacji i zarządzania były, jak trafnie zauważała Autorka, poruszane na ogół tylko ubocznie. Dzięki solidnemu warsztatowi badawczemu B. Smoleńska była w stanie sprostać postawionemu przed sobą zadaniu. Zaprezentowała więc monografię ewolucji zarządu podwarszawskich dóbr Potockich w latach 1800-1864, ale też jednocześnie gruntownie i interesująco naświetliła ogólne problemy zarządzania wielkimi dobrami na ziemiach polskich i w krajach ościennych u schyłku epoki feudalizmu. Dobra wilanowskie istotnie posłużyły tylko jako przykład, który dał rzetelną podbudowę faktyczną tezom o charakterze ogólnym. Dzięki temu dotychczasowa wiedza o organizacji i kierowaniu wielką własnością ziemską uległa ugruntowaniu i niemałemu rozszerzeniu.

Warto też zwrócić uwagę na to, że Autorka nie straciła z pola widzenia związków, jakie łączyły badaną przez nią administrację prywatną z administracją publiczną. Zauważyła Ona bowiem, że instrukcja organizacyjna latyfundium wilanowskiego, wydana w 1819 r. przez dawnego Prezesa Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, a ówczesnego ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Królestwa Polskiego Stanisława Kostkę Potockiego, wzorowała się na schematach organizacyjnych urzędów państwowych okresu Księstwa i Królestwa (s. 77). Wydaje się, że problem związków między administracją publiczną a prywatną mógłby być jeszcze zarówno pogłębiony — w odniesieniu do instrukcji 1819 r., jak i traktowany nieco szerzej — w odniesieniu do całego okresu, którym zajęła się Autorka. Obie postacie administracji, o ile obie były biurokratyczne, cechowała — i w tym okresie, i później (gdy pojawił się biurokratyczny system zarządzania przemysłem) — niemała współzależność, przejawiająca się także w obustronnym przepływie ludzi i idei.

3 — Małopolska, Wielkopolska, woj. rawskie, Prusy Królewskie, woj. ruskie; tab. 5 — Wielkopolska, Małopolska, Prusy Król., woj. ruskie; „Wykaz tenut” — Małopolska, Wielkopolska, woj. rawskie, woj. ruskie, Pomorze.

¹ Por. H. Izdebski, *Historia administracji a historia biurokracji*, „Państwo i Prawo”, 1975, z. 5, s. 72.

² Zwłaszcza S. Pollard, *The Genesis of Modern Management. A Study of the Industrial Revolution in Great Britain*, wyd. 2, Harmondsworth 1968; A. D. Chandler, *Strategy and Structure*, Cambridge Mass. 1962 (o 70 korporacjach amerykańskich w pierwszej połowie XX w.).

Lektura prezentowanej pracy napotyka na pewne trudności. Są to, po pierwsze, utrudnienia formalne w postaci umieszczenia, osobnych dla każdego rozdziału, przypisów na końcu. W niektórych przypisach znajdujemy, co więcej, dość ważny komentarz autorski. Niestety, praktyka umieszczania przypisów na końcu prac naukowych staje się nazbyt powszechna. Po wtóre zaś, pewnym utrudnieniem merytorycznym jest przedstawienie przez Autorkę problematyki personelu dóbr — oficjalistów wilanowskich (rozdział III) przed przystąpieniem do omówienia struktur organizacyjnych i ich funkcjonowania. Bez, ogólnej przynajmniej, znajomości struktur pełne zrozumienie zagadnień personelu okazało się nazbyt utrudnione. Odwrotny schemat konstrukcyjny, który przyjmuje się raczej powszechnie, bardziej, jak można sądzić, ułatwiałby lekturę tej tak interesującej i na pozór tylko „przyczynkarskiej” pracy.

Można wyrazić nadzieję, że książka B. Smoleńskiej przyczyni się pośrednio do wzrostu zainteresowania problemami historii organizacji — problemami, które powinny wzbudzać zainteresowanie także u historyków administracji. Obok dalszego rozwijania badań nad organizacją i kierowaniem wielkimi dobrami ziemskimi odczuwa się bowiem pilną potrzebę podjęcia badań nad dziejami zarządzania przemysłem, a zwłaszcza zarządzania wielkim przemysłem w okresie kapitalizmu monopolistycznego i państwowo-monopolistycznego.

HUBERT IZDEBSKI (Warszawa)

Lorant Tilkovszky, *Južné Slovensko v rokach 1938 - 1945*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1972, ss. 219.

Czołowy historyk węgierski, pracownik naukowy Instytutu Historii Węgierskiej Akademii Nauk, Loránt Tilkovszky znany jest dobrze z prac poświęconych dziejom Słowacji (np. praca o dziejach ruchu chłopskiego we wschodniej Słowacji w 1831 r.). W polu jego zainteresowań mieszczą się też problemy narodowościowe (*Revízió és nemzetiség-politika Magyarországon 1938 - 1941*) i wybitne postacie polityczne przeszłości (*Teleki Pál. Legenda és valóság*, Budapest 1969). Tytuł książki jest jakby rozwinięciem i uszczegółowieniem pracy o rewizji i polityce narodowościowej. Omawiana praca dotyczy terytorium południowej Słowacji, o obszarze 10 390 km², zaludnionego 854 217 mieszkańcami, które w wyniku pierwszego arbitrażu wiedeńskiego (2 XI 1938) dostało się pod panowanie Węgier.

Ziemiom południowej Słowacji w okresie 1938 - 1945 poświęcono dotąd już sporą liczbę prac, pióra słowackich autorów, rozpatrujących różne aspekty życia pod okupacją. Pisali o tych latach na południowych kresach V. Vyplér, L. Olexa, D. Roják i inni. Obszerną i cenną monografię okupacji napisał bratysławski historyk prawa, profesor Martin Vietor¹. Swego czasu była ona przedmiotem omówienia również w polskiej literaturze historycznej².

Spojrzenie Tilkovszkiego jest więc tym cenniejsze, że dotyczy ono historyka węgierskiego, a sam problem jest z trudnych, z tych, które nieraz dzieliły w poglądach historyków węgierskich i słowackich. Praca Tilkovszkiego została przetłumaczona na język słowacki z węgierskiego oryginału. O ile mi wiadomo, na Węgrzech nie ukazała się drukiem. Przez historyków słowackich uznana została za „obiektywną pracę węgierskiego historyka, która ze względu na swój bogaty ma-

¹ M. Vietor, *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938 - 1945*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1968, ss. 505.

² S. Grodziski, „Studia Historyczne” R. 12, 1969, z. 2, s. 281 - 283.